

УДК 378.147+373.015.31

Л. М. Семенець,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
Larisa.Semenets@ukr.net

ДІЯЛЬНІСНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті за результатами структурно-системного аналізу науково-теоретично обґрунтовано діяльнісну модель формування професійної готовності майбутніх учителів. Доведено, що в процесі реалізації технології формування професійної готовності майбутніх учителів засадничу роль відіграють такі різновиди діяльності як навчально-пізнавальна з фаху, науково-дослідницька з фаху, навчально-педагогічна та науково-педагогічна. Встановлено зв'язок виокремлених різновидів діяльності зі структурними компонентами професійно-педагогічної готовності як результату підготовки.

Ключові слова: професійно-педагогічна готовність, діяльність, діяльнісна модель.

Постановка проблеми. Одними із основних завдань підготовки педагогічних кадрів відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки є системне підвищення якості освіти на інноваційній основі; визначеність й унормування змісту всіх підсистем освіти, що забезпечує усталену систему знань та компетентностей, створення сприятливих умов для професійного вдосконалення та творчості педагогічних працівників.

Підготовка висококваліфікованих і компетентних спеціалістів, процес формування випускників ВНЗ як суб'єктів професійної діяльності тісно пов'язані з професійною готовністю – однією з центральних проблем сучасних психолого-педагогічних досліджень. Водночас, професійна освіта має забезпечувати фундаментальну наукову, фахову, психолого-педагогічну, практичну, методичну підготовку майбутніх учителів.

Таким чином, одним із актуальних проблем вищої педагогічної освіти в Україні залишається формування професійної готовності майбутніх учителів до розв'язання соціально значущих завдань освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна наука має значний теоретичний доробок для розв'язання окресленої проблеми. У працях вітчизняних і зарубіжних учених простудійовано теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів (О. Є. Антонова, О. А. Дубасенюк, В. Г. Моторіна, З. І. Слєпкань та ін.); з'ясовано становлення і розвиток готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (Д. Д. Біда, О. П. Демченко, О. А. Ігнатюк, Г. В. Троцько та ін.); розкрито особливості педагогічної діяльності в різних системах навчання (М. В. Камінська, Л. М. Мітіна, О. М. Погребняк, Ю. М. Швалб та ін.); на основі діяльнісного підходу розроблено та науково обґрунтовано концепцію розвивальної освіти (Ш. О. Амонашвілі, Л. І. Балабанова, З. К. Меретукова, С. П. Семенець та ін.).

Однак, незважаючи на багатоаспектний і багатоплановий характер досліджень, залишається недостатньо вивченою проблема реалізації діяльнісного підходу до формування професійно-педагогічної готовності.

Мета цієї статті: на основі структурно-системного аналізу педагогічного процесу науково-теоретично обґрунтувати діяльнісну модель формування професійної готовності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до діяльнісного підходу, процес формування професійної готовності майбутніх учителів (як на функціональному, так і особистісному рівнях готовності) здійснюється разом з етапами засвоєння навчально-педагогічної діяльності. Таким чином, педагогічні знання та вміння слугують підсистемою структури дій, а їх якість забезпечується повноцінною діяльністю, що виконується відповідно до визначеної етапності.

Саме діяльність є формою активного ставлення людини до навколишнього світу, забезпечує його зміну й перетворення, водночас виступає провідним чинником розвитку самої людини [1]. Апелюючи до основоположної ідеї психології особистості про те, що діяльність визначає особистість, тільки в суб'єкта власних дій і власної діяльності з'являються реальні можливості для становлення як особистості [2: 58], обґрунтовуємо думку про формування складного особистісного утворення, яким є професійно-педагогічна готовність, в умовах повноцінної діяльності.

Навчально-пізнавальна діяльність з фаху. Високий рівень професійної підготовки майбутніх педагогів досягається шляхом структурування змісту педагогічних дисциплін, самостійної роботи та різних видів практики з урахуванням специфіки студентської навчальної роботи, розвитку особистості студентів; використання методики й технології підготовки, побудованої на принципах взаємодії, що потребують довіри, взаєморозуміння, співробітництва, толерантності.

У нашому дослідженні на першому етапі забезпечується навчання студентів фахових дисциплін у формі навчально-пізнавальної діяльності. Дотримується концептуальне положення про те, що зміст і

структура навчально-пізнавальної діяльності студентів і школярів є ізоморфними. Їх найістотніша відмінність полягає в рівні змістового теоретичного узагальнення конструктивного компонента, а також розвитку основних умінь і навичок, які забезпечують реалізаційний компонент. Посилюється роль потребово-мотиваційної складової навчально-пізнавальної діяльності студентів – особистісно-професійного самовизначення в побудові, дослідженні та реалізації моделей.

Типізацію завдань, визначення змісту та структури системи дій у процесі їх розв'язування забезпечує конструктивний компонент навчально-пізнавальної діяльності. З іншого боку, розвитку здібностей сприяє динаміка інтелектуальних функцій у ранньому дорослому віці: розвиток діалектичного мислення, гнучкості мислення, що проявляється в комплексі мислительних операцій, високому рівні інтеграції різних видів мислення. Результати теоретичного мислення перевіряються практично, внаслідок чого відбувається його збагачення [3: 36]. Окрім цього, розвинена здатність студентів до рефлексії створює підґрунтя для формування рефлексивного компонента навчально-пізнавальної діяльності.

Науково-дослідницька діяльність з фаху. Важливим компонентом підготовки висококваліфікованих учителів є науково-дослідницька діяльність. Її основними завданнями є: формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією і методами дослідження; розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця; поглиблення знань у певному науковому напрямі, формування вмінь виконання курсових робіт і дипломних проєктів, підготовки наукових публікацій; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності [4: 167]. Названі завдання конкретизуються на етапі організації науково-дослідницької діяльності студентів. Потребово-мотиваційний компонент науково-дослідницької діяльності студентів формують особистісно-професійне самовизначення, ціннісні орієнтації на саморозвиток і самореалізацію в процесі науково-дослідницької роботи.

Згідно з навчальними планами підготовки майбутніх учителів курсові роботи з фаху виконуються на третьому році навчання. Загальноприйняті вимоги до виконання дипломних робіт [5: 170] конкретизуються для студентських навчально-наукових досліджень з фаху.

Навчально-педагогічна діяльність. Згідно з діяльнісною концепцією провідною діяльністю є навчально-професійна. Тому, процес підготовки майбутніх учителів має здійснюватися у формі навчально-педагогічної діяльності. Загальноприйнятою є думка про закономірності формування психічних новоутворень студентів, пов'язаних з навчально-професійною діяльністю: професійна ідентичність, професійна рефлексія, професійне мислення, готовність до професійної діяльності [5: 79]. Таким чином, саме в процесі навчально-педагогічної діяльності формуються основні складові готовності студентів до професійно-педагогічної діяльності.

Продуктивності цього процесу слугують особливості студентського вікового періоду. Одним із важливих елементів у структурі Я-концепції студентів є професійна самооцінка – оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності. Операційно-діяльнісний аспект самооцінки пов'язаний з оцінюванням себе як суб'єкта діяльності й виражається в оцінюванні досягнень, рівня компетентності й стилю діяльності. Особистісний аспект професійної самооцінки виражається в оцінюванні власних якостей, у зв'язку з ідеалом образу Я-професійне [3: 276–277]. Названі аспекти самооцінки відповідають розробленій дворівневій структурі професійно-педагогічної готовності. Самооцінка, що здійснюється на функціональному рівні, передбачає оцінювання концептуальної, дидактико-методичної, фахової, управлінської, психологічної та діагностичної готовності. Самооцінка особистісного рівня – дозволяє встановити, наскільки сформовані особистісні якості забезпечують розвиток здібностей.

З огляду на проблему формування професійно-педагогічної готовності до реалізації розвивальної функції навчання, вважаємо, що підготовка майбутніх учителів з фаху має ґрунтуватися на концепції розвивальної професійно-педагогічної освіти. Тому, в дослідженні дотримуємося концептуальної моделі навчально-педагогічної діяльності, в основу якої покладено ідею саморозвитку й самоактуалізації особистості в провідній діяльності [6: 194–198].

Потребово-мотиваційний компонент навчально-педагогічної діяльності визначає особистісні цінності, які утворюють аксіологічну систему розвивальної освіти: навчально-професійний інтерес; успіх, визнання; відповідальність, обов'язок; саморозвиток, самовдосконалення; самоактуалізація.

Конструктивний компонент навчально-педагогічної діяльності передбачає побудову навчально-професійних моделей. Створені моделі задають програму діяльності на двох теоретичних рівнях: у системах "учитель – учень" і "викладач – студент".

Реалізаційний компонент передбачає покрокове втілення побудованих навчально-теоретичних моделей як у шкільній освіті, так і в процесі підготовки майбутніх учителів з фаху. Основу цього компонента складають уміння й навички виконувати дії, до яких зводиться розв'язування навчальних і навчально-педагогічних задач.

Рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення набутого навчального й педагогічного досвіду щодо реалізації розвивальної функції навчання, що передбачає самоаналіз процесу та результатів

навчально-педагогічної діяльності. Пов'язується із самоконтролем і самооцінкою професійної готовності майбутніх учителів до розвитку здібностей школярів.

Науково-педагогічна діяльність. Розв'язання поставленої проблеми передбачає організацію процесу підготовки майбутніх учителів не тільки у формі провідної діяльності – навчально-педагогічної, але й у формі діяльності, з якою вона тісно пов'язана – науково-педагогічної. Це забезпечує високий науковий рівень професійної готовності майбутніх учителів, а з іншого боку слугує розв'язанню завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті. У структурі соціально-психолого-індивідуального виміру особистості така діяльність посилює роль педагогічного мислення, яке в студентському віковому періоді набуває ознак концептуально-парадигмального. Наслідуючи концепцію розвивальної професійно-педагогічної освіти, у структурі науково-педагогічної діяльності студентів виокремлюємо потребово-мотиваційний, проектувальний, конструктивний, реалізаційний, перевірконо-діагностичний та рефлексивний компоненти [6: 212].

Основу *потребово-мотиваційного компонента* складають ціннісні орієнтації на саморозвиток і самоактуалізацію в процесі науково-педагогічного дослідження.

Проектувальний компонент забезпечує планування системи науково-педагогічних завдань для досягнення мети дослідження.

У *конструктивному компоненті* репрезентовано науково-теоретичну модель способу розв'язання проблеми в умовах загальноосвітньої школи. З'ясовується науковий апарат дослідження, обґрунтовуються теоретичні засади, на основі яких розробляються загальні й часткові методики, будуються технології навчання.

Реалізаційний компонент забезпечує покрокове втілення створеної моделі на трьох рівнях теоретичного узагальнення: педагогічна система "вчитель – учень", дидактична система, методична система навчання дисципліни.

Перевірконо-діагностичний компонент науково-педагогічної діяльності дозволяє діагностувати результати впровадження розробленої моделі розвитку здібностей у шкільному навчально-виховному процесі.

Основу *рефлексивного компонента* науково-педагогічної діяльності студентів складають змістово-теоретичні дії: самоаналіз, самоконтроль і самооцінка засвоєння способу науково-дослідницьких дій, одержаних у ході дослідження теоретичних і практичних результатів.

Поняття професійної готовності майбутніх учителів розуміємо як особливий вид готовності, що забезпечується педагогічними здібностями, культурою педагогічного спілкування, педагогічною спрямованістю й свідомістю, а також особливим (педагогічним) мисленням. Така готовність, з одного боку, є результатом підготовки, організованої у формі навчально-педагогічної й науково-педагогічної діяльності, а з іншого – забезпечує повноцінну професійно-педагогічну діяльність у шкільному навчальному процесі.

Згідно з концепцією дослідження професійно-педагогічна готовність має дворівневу структуру: перший рівень є функціональним, а інший – особистісним. Особистісний рівень професійної готовності майбутніх учителів забезпечують усі названі види діяльності, а функціональний рівень досягається в процесі навчально-педагогічної та науково-педагогічної діяльності. У структурі функціонального рівня виокремлюємо такі складові: концептуальна, дидактико-методична, психологічна, фахова, управлінська та діагностична готовності. Особистісний рівень професійно-педагогічної готовності студентів формують такі компоненти: навчально-педагогічна і науково-педагогічна діяльність (діяльнісний вимір); педагогічні й спеціальні (фахові) здібності (генетичний вимір); педагогічне спілкування, педагогічні спрямованість і самосвідомість, педагогічне мислення (соціально-психолого-індивідуальний вимір). Отож, готовність є результатом підготовки й пов'язується з тією діяльністю, що має виконуватися в майбутньому.

Підсумком обґрунтованої теорії є діяльнісна модель формування професійної готовності майбутніх учителів [7: 78].

Висновки. У контексті нашого дослідження формування професійно-педагогічної готовності забезпечують різні види діяльності: навчально-пізнавальна з фаху, науково-дослідницька з фаху, навчально-педагогічна, науково-педагогічна. Завдяки цьому за результатами професійної підготовки забезпечується формування структурних компонентів особистісного й функціонального рівнів готовності майбутніх учителів. Ефективність впровадження розробленої діяльнісної моделі забезпечується повноцінною (цілісною) професійно-педагогічною діяльністю викладача, низкою особистісних чинників, що слугують предметом наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буева Л. П. Человек : деятельность и общение / Л. П. Буева. – М. : Педагогика, 1978. – 140 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности : [учебник] / Александр Григорьевич Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.

3. Савчин М. В. Вікова психологія : [навч. посіб.] / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
4. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : [навч. посіб.] / Зінаїда Іванівна Слєпкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
5. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : ТОВ "Філ-студія", 2006. – 320 с.
6. Семенець С. П. Теорія і практика розвивального навчання у системі методичної підготовки майбутніх учителів математики : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Сергій Петрович Семенець. – Житомир, 2011. – 510 с.
7. Семенець Л. М. Формування професійної готовності майбутніх учителів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Миколаївна Семенець. – Житомир, 2013. – 247 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bueva L. P. Chelovek : deiatel'nost' i obshchenie [Man : Activity and Intercourse] / L. P. Bueva. – M. : Pedagogika, 1978. – 140 s.
2. Asmolov A. G. Psikhologiiia lichnosti [Personal Psychology] : [uchebnik] / Aleksandr Grigorievich' Asmolov. – M. : Izd-vo MGU, 1990. – 367 s.
3. Savchyn M. V. Vikova psykholohiia [Age-long Psychology] : [navch. posib.] / M. B. Savchyn, L. P. Vasylenko. – K. : Akademvydav, 2006. – 360 s.
4. Sliiepan Z. I. Naukovi zasady pedagogichnogo protsesu u vyshchii shkoli [Scientific Principles of Pedagogical Process in Higher School] : [navch. posib.] / Zinaida Ivanivna Sliiepan. – K. : Vyshcha shkola, 2005. – 239 s.
5. Podoliak L. G. Psykholohiia vyshchoi shkoly [The Psychology of Higher School] / L. G. Podoliak, V. I. Yurchenko. – K. : TOV "Fil-stydia", 2006. – 320 s.
6. Semenets S. P. Teoriia i praktyka rozvyval'nogo navchannia u systemi metodychnoi pidgotovky maibutnikh uchyteliv matematyky [Developmental Teaching Theory and Practice in the System of Prospective Maths Teachers' Methodic Training] : dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Sergii Petrovych Semenets. – Zhytomyr, 2011. – 510 s.
7. Semenets L. M. Formuvannia profesiinnoi gotovnosti maibutnikh uchyteliv do rozvytku matematychnykh zbidnosteii u starshoklasnykiv [Prospective Teachers' Professional Training Formation to Numeracy Development of Upper Formers] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Larysa Mykolaivna Semenets. – Zhytomyr, 2013. – 247 s.

Семенець Л. Н. Деятельностная модель формирования профессиональной готовности будущих учителей.

В статье по результатам структурно-системного анализа научно-теоретически обосновано деятельностьную модель формирования профессиональной готовности будущих учителей. Доказано, что в процессе реализации технологии формирования профессиональной готовности будущих учителей базовую роль играют такие виды деятельности, как учебно-познавательная по специальности, научно-исследовательская по специальности, учебно-педагогическая и научно-педагогическая. Установлена связь выделенных видов деятельности со структурными компонентами профессионально-педагогической готовности как результата подготовки.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая готовность, деятельность, деятельностьная модель.

Semenets L. M. The Pragmatist Model of Prospective Teachers' Professional Readiness.

Preparation of highly qualified specialists, the formation of graduates of professional subjects as closely related to professional readiness are one of the central problems of modern psychological and pedagogical research. At the same time, professional education should provide the fundamental scientific, professional, psychological, pedagogical, practical, methodical training of prospective teachers. Therefore, one of the urgent problems of education in Ukraine is the formation of professional readiness of teachers to solving socially important problems of the educational sector. To solve the problem in teaching, there are some kinds of methods of scientific knowledge: analysis of psychological, pedagogical, educational materials, state laws and educational standards; synthesis, professional modelling, development of activity-author's model of professional readiness of the prospective teachers; diagnostic that involves monitoring the educational process in the higher education. Research materials comprised the works of scientists. In the context of the study the formation of professional pedagogical readiness is provided with different activities: teaching, researching and learning the specialty. Due to the research, the results of training are provided by the formation of structural components of personal and functional levels of prospective teachers. Based on the structural and system analysis of the process of scientific and pedagogical theory the author substantiates the activity model of professional readiness of prospective teachers.

Key words: professional and pedagogical readiness, activities, activity model.